

The Criteria to Determine the Amount of Diya (Blood Money) and Its Consequences in Year 1402 Compared to Previous Years

Nabi Tavan¹, Mahmoud Qayyumzadeh^{2*}, Amir Molla Mohammad Ali³

1. PhD Student of Theology and Islamic Studies-Jurisprudence and of Imam Khomeini's Laws and Thoughts, Khomein Branch, Islamic Azad University, Khomein, Iran.

2. Professor, Department of Theology and Islamic Education, Faculty of Humanities, Saveh Branch, Islamic Azad University, Saveh, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Humanities, Shahid Mahalati Higher Education Complex Qom, Qom, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: ۳۳۵-۳۵۲

Article history:

Received: 7 Apr 2023

Edition: 30 May 2023

Accepted: 26 Jul 2023

Published online: 25 Sep 2023

Keywords:

Diya (blood money), Crime, Shari'a criteria, Amount of Diya or blood Money, Compensation.

Corresponding Author:

Mahmoud Qayyumzadeh

Address:

Iran, Saveh, Islamic Azad University, Saveh Branch, Faculty of Humanities, Department of Theology and Islamic Education.

Orchid Code:

0000-0003-1811-8616

Tel:

09122527090

Email:

maarefteacher@yahoo.com

ABSTRACT

Background and Aim: Diya or blood Money is a monetary punishment that is determined by Shari'a and the law for the purpose of compensating the damage and punishing the perpetrators. Because according to the opinion of jurists, the amount of money is determined from six cases. Diya is determined according to 6 cases identified in Shari'a and jurisprudence. Although given the panel code, it is conformed to Shari'a in practice, it is determined by Central Bank according to the rate of inflation.

Materials and Methods: The study is descriptive and analytical. library method has been used.

Ethical Considerations: In present study, the principles of text originality, honesty and trustworthiness have been observed.

Findings: Findings indicate that article 549 of Islamic Penal Code has stated the cases of Diya (blood Money) according to Sharia but the price of 100 camels is not equal to the amount of Diya or blood Money determined by the head of judiciary. Meanwhile, the details of its determination are not disclosed. In 1402 the amount of Diya or blood Money has Changed by 50% compared to the previous year.

Conclusion: The lack of transparency in determining the amount of Diya by the head of judiciary based on criteria of Shari'a or law causes damage to the right of victims.

Cite this article as:

Tavan N. Qayyumzadeh M, Molla Mohammad Ali A. *The Criteria to Determine the Amount of Diya (Blood Money) and Its Consequences in Year 1402 Compared to Previous Years.* Economic Jurisprudence Studies. 2023.

مطالعات فقه اقتصادی

Economic Jurisprudence Studies

دوره پنجم، شماره پیاپی ۵، سال ۱۴۰۲

معیار تعیین دیه در ۱۴۰۲ در مقایسه با سال‌های قبل و پیامدهای آن

نبی توان^۱، محمود قیوم‌زاده^{۲*}، امیر ملامحمدعلی^۳

۱. دانشجوی دکتری الهیات و معارف اسلامی-فقه و مبانی حقوق و اندیشه‌های امام خمینی(ره)، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

۲. استاد گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران.

۳. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده علوم انسانی، مجتمع آموزش عالی شهید محلاتی قم، قم، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: دیه کیفر نقدی است که با هدف جبران خسارت و مجازات مرتکبان در شرع و قانون تعیین شده است. هدف از این پژوهش نحوه و معیار تعیین دیه است؛ زیرا مقدار دیه بنا به نظر فقها از موارد ششگانه تعیین می‌شود و از نظر قانون مجازات مطابق با شرع است؛ اما در عمل بنا بر تورم سالانه بانک مرکزی تعیین می‌شود. **مواد و روش‌ها:** این پژوهش از نوع نظری و روش آن به صورت توصیفی-تحلیلی است. **ملاحظات اخلاقی:** در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از این است که ماده ۵۴۹ قانون مجازات اسلامی موارد دیه را بنا بر شرع انتخاب کرده است؛ اما قیمت یک‌صد شتر با نرخ دیه تعیین شده توسط رئیس قوه قضائیه برابری نمی‌کند و جزئیات تعیین آن نیز بیان نمی‌شود. در سال ۱۴۰۲ نرخ دیه با تغییر ۵۰ درصدی نسبت به سال گذشته همراه بوده است. **نتیجه:** عدم شفافیت در تعیین میزان دیه توسط رئیس قوه قضائیه بر اساس معیار شرع یا قانون باعث تضییع حقوق زیان‌دیدگان می‌شود.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۳۳۵-۳۵۲

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۸

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۳/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۰۳

واژگان کلیدی:

دیه، جنایت، معیار شرعی نرخ دیه، جبران خسارت.

نویسنده مسئول:

محمود قیوم‌زاده

آدرس پستی:

ایران، ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساوه، دانشکده علوم انسانی، گروه الهیات و معارف اسلامی.

کد ارکید:

0000-0003-1811-8616

تلفن:

۰۹۱۲۲۵۲۷۰۹۰

پست الکترونیک:

maarefteacher@yahoo.com

۱. مقدمه

یا نه و چه بسا دیه تنها بر مقداری که (از سوی شارع) معین شده اطلاق می‌شود و به آنچه معلوم نشده ارزش و یا حکومت می‌گویند».

معیار محاسبه دیه در اسلام علاوه بر صد شتر، موارد دیگری را هم شامل می‌شود که عبارت‌اند از دویست گاو، هزار گوسفند، دویست حله، هزار دینار و ده هزار درهم. فرد قاتل که دیه را پرداخت می‌کند، اختیار دارد که هر یک از این موارد را انتخاب کند. همچنین اگر طرفین با هم توافق کنند، می‌تواند قیمت مورد انتخاب شده را بپردازد. اما اینکه چرا این موارد به عنوان دیه تعیین شده است، ممکن است علت‌های مختلفی داشته باشد مثل در دسترس نبودن پول نقد یا طلا برای همه و در همه جا. به همین جهت، موارد مختلف تعیین شده است تا پرداخت‌کننده در موقع پرداخت با مشکل مواجه نشود. دیه نفس انسان با شتر محاسبه می‌شود و دیه سایر اعضای بدن با دینار، امروزه یک شتر و یک دینار معادل چقدر از پول امروزی است؟

بر اساس شرع و قانون مجازات اسلامی (ماده ۲۹۷) دیه نفس انسان مسلمان یکی از امور ششگانه است که قاتل در انتخاب هر یک از آن‌ها مخیر است و تلفیق آن‌ها جایز نیست:

۱. یکصد شتر سالم و بدون عیب که خیلی لاغر نباشند.

۲. دویست گاو سالم و بدون عیب که خیلی لاغر نباشند.

۳. یک هزار گوسفند سالم و بدون عیب که خیلی لاغر نباشند.

خون‌بها در اصطلاح حقوقی مالی است که به سبب جنایت بر نفس یا عضو به کسی که جنایت بر وی وارد شده است یا به ولی یا اولیای دم او داده می‌شود. در اصطلاح فقهی خون‌بها (دیه) مقدار مالی است که از طرف قاتل به اولیای دم پرداخت شود و در قتل عمد فقط در صورت تقاضای اولیای دم و رضایت قاتل خون‌بها جانشین آن می‌شود. سبب‌های وجوب خون‌بها، جنایت خطایی، مشابه خطا (شبه عمد)، عمد (رضایت اولیای دم)، جنایت اعضا بوده است، دیه با مجازات‌های مالی و ارش تفاوت داشته است و از یک سنخ نیستند. درباره غرامت یا کیفری بودن دیه نظرات مختلفی را مطرح کرده‌اند که اقرب نظریه دیات نوعی از مجازات هستند.

هرگاه جنایت، خواه خطا و خواه عمد، در یکی از ماه‌های حرام (رجب، ذی‌القعدة، ذی‌الحجه و محرم) انجام گیرد مجنی باید علاوه بر خون‌بهای کامل ثلث دیه را هم به عنوان تغلیط ادا کند. تغلیط موارد مختلفی را شامل می‌شود که از آن جمله می‌توان علاوه بر خون‌بها در ازمنه و امکانه مختلف، اجتماع تغلیط، تغلیط در جنایت بر اعضا و... را نام برد که جزئیات آن‌ها تشریح شده است و فقها و متن قانون در این موارد نظرات مختلفی را بیان داشته‌اند.

فقه‌های جهان اسلام در تبیین مفهوم اصطلاحی دیه نگاه یکسانی ندارند. فقه‌های امامیه دیه را مفهومی اعم از چیزی که در برابر جنایت بر نفس (قتل) و یا عضو واجب آن داده شود دانسته‌اند. از جمله امام خمینی (ره) می‌فرماید: «دیه مالی است که به سبب جنایت کردن بر نفس یا عضو واجب می‌شود و فرقی نمی‌کند که از طرف شارع مقدار آن معلوم شده باشد

۴. دویست دست لباس سالم از حله‌های یمن.

۵. یک هزار دینار مسکوک و غیر مغشوش که هر دینار یک مثقال شرعی طلا به وزن ۱۸ نخود است.

۶. ده هزار درهم مسکوک سالم و غیر مغشوش که هر درهم به وزن ۱۲/۶ نخود نقره است.

تبصره- قیمت هر یک از امور ششگانه در صورت تراضی طرفین و یا تعذر همه آن‌ها پرداخت می‌شود.

درهم و دینار هم به نظر برخی فقها و از جمله فتوای مقام معظم رهبری در حقیقت همان قیمت احشام ثلاثه است. یعنی قیمت هزار دینار و ده هزار درهم برابر قیمت صد شتر و دویست گاو و یا هزار گوسفند بوده است و از این نظر موضوعیت ندارد.

معیار محاسبه دیه در قانون و در سال‌های اخیر به رئیس قوه قضائیه واگذار شده است؛ لذا وزارت دادگستری به منظور تعیین و تثبیت نرخ دیه با استفاده از نظر هیئت کارشناسان قیمت سوقیه احشام (گاو، گوسفند و شتر) را ابتدا هر شش ماه یک بار و بعد هر یک سال یک بار تعیین و مراتب را به صورت بخشنامه به دادگستری‌های سراسر کشور ابلاغ می‌کند. در سال‌های اخیر با توجه به نرخ تورم، قیمت دیه بر اساس موارد ششگانه قابل ارزیابی نیست. برای مثال نمی‌توان در نظر گرفت که قیمت سکه و طلا در بازار امروز معیاری برای میزان دیه باشد، زیرا رشد صعودی قیمت طلا و مسکوکات باعث می‌شود که قیمت دیه بر این اساس با افزایش چند صد برابری مواجه شود. به همین منظور کارشناسان دادگستری سعی می‌کنند که قیمت سوقیه را برای تعیین دیه در نظر بگیرند. نکته حائز اهمیت این است که قیمت یکصد شتر کمترین مقدار تعیین دیه می-

باشد؛ اما امروزه دیگر قوه قضائیه از موارد ششگانه تبعیت نمی‌کند و معیارهای نرخ تورم را برای دیه در نظر می‌گیرد. همان‌طور که می‌دانیم در پرداخت دیه، متهم و مجنی علیه هر دو باید مورد نظر قوه قضائیه قرار گیرند. زیرا نمی‌توان مقدار دیه سنگینی برای متهم در نظر گرفت و یا اینکه مجنی علیه را از مبلغ دیه کمی برخوردار کرد.

چنان‌که بیان شد تعیین و انتخاب دیه بر عهده جانی است؛ اما نکته ضروری این است که گاه دولت باید دیه را پرداخت کند؛ لذا مقدار دیه در این خصوص نیز دارای اهمیت است. جانی تعیین و انتخاب دیه را بر عهده می‌گیرد؛ اما امکان دارد کمترین مقدار را انتخاب کند که در این حالت قوه قضائیه و دادگاه برای یکسان‌سازی حق متهم و مجنی علیه مقدار دیه را با یک مبلغ معین مشخص می‌کنند.

منطقی است که قیمت صد شتر با هزار گوسفند برابری نمی‌کند؛ لذا در تعیین دیه سال ۱۴۰۲ همانند چند سال اخیر، دیه را بر اساس تورم بانک مرکزی، رئیس قوه قضائیه تعیین می‌کند.

حال با توجه به مطالب بیان شده سؤالاتی مطرح می‌شود. قوه قضائیه برای تعیین نرخ دیه از چه معیاری استفاده می‌کند؟ میزان افزایش ۵۰ درصدی نرخ دیه به نسبت سال گذشته بنا به قیمت شتر ارزیابی شده است؟ به نظر می‌رسد که نرخ تعیین شده از تورم بانک مرکزی نشئت می‌گیرد و معیار شرعی دقیقاً اجرا نمی‌شود.

در بررسی موضوع تعیین معیار دیه به کتب و مقالات رجوع کردیم که بررسی‌ها حاکی از این است که پژوهشگران موضوع تغلیظ دیه و مباحث دیه زن و

دیه می‌پردازد؛ اما میزان دیه با مقدار تعیین‌شده توسط شرع برابری نمی‌کند. در تعیین میزان دیه ابهام وجود دارد و این انتظار است که قوه قضائیه در تعیین میزان دیه شفاف‌سازی کند.

۵. بحث

در این قسمت، مفاهیم و یافته‌های پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. تعریف دیه

مجموعاً در لغت چهار معنا برای دیه گفته‌اند.

۱. مائی است که یخرج من الانسان بعد البول او الملاعبه.

۲. دوم صغارالنخل است، نخل کوچلو را می‌گویند که عرب‌ها فسیل هم می‌گویند.

۳. سوم جریان سیل است. الوادی هم به خود سیل می‌گویند هم به جایگاهی که سیل از آنجا عبور می‌کند. الوادی قرآن می‌گوید: «انزل من السماء ماء فسال اودیه». اودیه جمع وادی است چون دیه از وادی یدی دیه است مثل وفی یفی وفا. دیه اصلش وادی بوده واوش افتاده تا از بدلش آمد. وادی بر وزن وعد واوش می‌افتد، می‌شود عده، این وادی بوده واوش افتاد تا آخرش آمده شده دیه.

۴. معنای چهارمی هم هست که دیه خون‌بها، مالی که واجب بالجنایه است.

در اصطلاح فقهی دیه مقدار مالی است که از طرف قاتل به اولیای دم پرداخت می‌شود. و از نظر حقوقی

مرد را مورد واکاوی قرار دادند و به معیار تعیین دیه توجهی نشان نداده‌اند. لذا مقالاتی که نزدیک موضوع است شامل: «واکاوی نظریه حکومتی بودن تعیین اصناف دیه نفس با رویکردی انتقادی به ماده ۵۴۹ قانون مجازات اسلامی» نوشته مبهوت و مسعودیان (۱۳۹۸) است. نویسندگان در این پژوهش بیان می‌کنند که جانی باید مقدار تعیین‌شده توسط حاکم را پرداخت کند و همچنین بر مفاد ماده ۵۴۹ قانون مجازات اسلامی انتقاد دارند. در مقاله‌ای دیگر با عنوان «چالش‌های جزایی تعیین میزان دیات با تأکید بر کارشناسی‌های پزشکی قانونی» نوشته آهنگران و دیگران (۱۴۰۱) است. نویسندگان این مقاله، شکستگی‌ها و آسیب‌های استخوانی در موضوع دیه و ارش را بررسی کرده‌اند و معتقد هستند که قوانین دیات مطابق با زمان باید بازنگری شود.

۲. مواد و روش‌ها

این پژوهش از نوع نظری و روش آن به صورت توصیفی-تحلیلی است و برای گردآوری اطلاعات از روش کتاب‌خانه‌ای و فیش‌برداری استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در مراحل مختلف نگارش این مقاله، ضمن رعایت اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

حاکمی از این است که برای تعیین دیه باید مطابق شرع عمل کرد. قوه قضائیه هر ساله به تعیین میزان

با خودکشی خون مجنی علیه را باطل سازد و این امر بر خلاف عقل و منطق و مصالح جامعه است. با وجود این اگر ولی دم خود قصاص جانی را به تأخیر نینداخته و موجبات بطلان دم مجنی علیه را فراهم کرده باشد قاتل بمیرد یا فرار کند به طوری که دسترسی بر وی ممکن نباشد یا خودکشی کند و امثال آن، دیه از مال قاتل و بیت مال از محل دیگر پرداخت شود. جنایت در لغت به معنی چیدن میوه از درخت و اصطلاحی است در فقه و حقوق، به معنای وارد کردن هر گونه صدمه به تمامیت جسمانی افراد که کیفر شرعی دارد.

۵-۲. نرخ دیه

رئیس قوه قضائیه در پایان هر سال نرخ جدید دیه را تعیین می‌کند. این نرخ تعیین شده معیاری برای قضات و پزشکی قانونی است که بر اساس آن مقدار دیه را محاسبه کنند. حال سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که مبلغ اعلام شده توسط قوه قضائیه چگونه تعیین می‌شود؟ رئیس قوه قضائیه در بخش‌نامه‌هایی نرخ دیه را در سال ۱۴۰۲ مبلغ ۹۰۰ میلیون تومان اعلام کرده است که در ماه‌های حرام این مبلغ به ۱ میلیارد و دویست میلیون تومان می‌رسد. مبلغ تعیین شده برای دیه در سال ۱۴۰۲ به میزان ۵۰ درصد افزایش داشته است. در سال ۱۴۰۱ مبلغ دیه ۶۰۰ میلیون اعلام شده بود. تعیین دیه دارای ملاک و معیار است. حقوق دانان و صاحب نظران بیان می‌کنند که میزان دیه از یک معیار شرعی و یا از تورم سالانه بانک مرکزی نشئت می‌گیرد.

نیز معنای مشابه داشته است و عبارت است از اینکه دیه مالی است که به سبب جنایت بر نفس یا عضو به مجنی علیه یا به ولی یا اولیای دم او داده می‌شود. در قتل عمدی با وجود درخواست ولی دم و امکان قصاص محلی برای پرداخت و مطالبه نیست، اما در صورتی که ولی دم، دیه قتل طلب کند و قاتل نیز راضی باشد. دیه جای قصاص را خواهد گرفت که به نحوی می‌توان گفت آن چه در قتل عمد با تراضی طرفین پرداخت می‌شود نمی‌شود گفت دیه بلکه مصالحه است و می‌تواند کمتر یا بیشتر یا مساوی و اندازه دیه باشد نه خود دیه.

البته در قتل عمد طرفین می‌توانند به کمترین یا به بیشتر از آن توافق نمایند به طور کلی در قتل عمدی، واجب اصل قصاص است نه یکی از دو چیز قصاص یا دیه اما اگر قاتل فرار کند یا اصلاً هلاک شود تکلیف چیست؟ اگر قاتل قتل عمدی فرار کرد و اجرای قصاص بر او ممکن نشد یا اینکه مرد. دیه از مال قاتل اخذ می‌شود و اگر مال نداشت و یا اگر داشت اما اخذ دیه از آن ممکن نشد از مال الاقرب فالاقرب وی گرفته می‌شود (اردبیلی، ۱۳۹۰، ۱۵۲).

قانون جمهوری اسلامی در ماده ۲۹۷ قانون مجازات اسلامی نیز می‌گوید: دیه قتل عمد در مواردی که قصاص ممکن نباشد و یا ولی مقتول به دیه راضی شود یکی از امور ششگانه خواهد بود؛ ولی فقط در مورد شتر لازم است که سن آن‌ها از ۵ سال گذشته و داخل در سال ۶ شده باشد. به نظر می‌رسد که تعلق دیه در ۱۸ صورت عدم امکان اجرای قصاص قاتل نیست به شرطی که سبب آن خود ولی دم نباشد منصفانه است. زیرا اگر مرگ قاتل موجب سقوط دیه مقتول شود قاتل ممکن است پس از ارتکاب جنایت

دهه هشتاد		
سال	نرخ ديه در ماه‌های عادی (تومان)	نرخ ديه در ماه‌های حرام (تومان)
1389	45.000.000	60.000.000
1388	40.000.000	52.333.333
1387	40.000.000	53.333.333
1386	35.000.000	46.666.666
1385	26.250.000	35.000.000
1384	25.000.000	33.333.333
1383	22.000.000	29.333.333
1382	18.000.000	24.000.000
1381	15.000.000	20.000.000
1380	10.000.000	12.333.333

دهه نود		
سال	نرخ ديه در ماه‌های عادی (تومان)	نرخ ديه در ماه‌های حرام (تومان)
1400	480.000.000	640.000.000
1399	330.000.000	440.000.000
1398	270.000.000	360.000.000
1397	231.000.000	308.000.000
1396	210.000.000	280.000.000
1395	190.000.000	253.333.333
1394	165.000.000	220.000.000
1393	150.000.000	200.000.000
1392	114.000.000	152.000.000
1391	94.500.000	126.000.000
1390	67.500.000	90.000.000

با نگاهی به میزان ديه در سال‌های گذشته می‌توان گفت که میزان ديه در سال ۱۳۸۷، ۴۰ میلیون تومان و در سال ۱۳۹۳ مبلغ ۱۵۰ میلیون و در سال ۱۳۹۸، ۲۷۰ میلیون بوده است که درصد رشد میزان ديه را در این سال‌ها شاهد هستیم. در شریعت اسلام و قوانین کیفری ایران که ترجمان شرع محسوب می‌شود، ديه علاوه بر جبران خسارت دارای جنبه مجازات نیز است، لذا میزان و نحوه تعیین آن در میزان مجازات اثرگذار است.

دهه هفتاد		
سال	نرخ ديه در ماه- های عادی (تومان)	نرخ ديه در ماه- های حرام (تومان)
1379	6.400.000	8.533.333
1378	6.100.000	8.113.313
1377	5.600.000	7.466.666
1376	4.800.000	6.400.000
1375	4.175.000	5.566.666
1374	3.600.000	4.800.000
1373	3.370.000	
1372	2.750.000	
1371	2.200.000	
1370	2.000.000	

دهه ۱۴۰۰		
سال	نرخ دیه در ماه‌های عادی (تومان)	نرخ دیه در ماه‌های حرام (تومان)
1401	600.000.000	800.000.000
1402	900.000.000	1.200.000.00

متخصصان آشکار بوده است که ادعای اجماع گامی فراتر از ادعای عدم خلاف است. چرا که مفهوم اجماع آن است که همه فقها بر آن تصریح ورزیده‌اند. حال آنکه ادعای عدم خلاف فاقد ملازمه با تصریح است و امکان دارد بعضی از فقها راجع به آن ابراز عقیده نکرده باشند. از این رو، چیزی که در ادعای عدم خلاف مورد توجه قرار دارد عبارت است از عدم وصول مخالفت.

۵-۳. میزان و معیار دیه بر اساس فقه

شیخ طوسی (ره) در خلاف و کاسانی حنفی در بدائع این تئوری را از بعضی فقهای اهل سنت نقل کرده‌اند. (شیخ طوسی، ج ۳، ۱۴۰۸، ۱۲۱؛ کلاسانی، ج ۷، ۱۳۸۵، ۲۵۳ نقل در محمدی، ۱۳۸۲)

در کتاب الموسوعه الفقهیه هم اینگونه بیان شده است: بر اساس این سخن (تخیر میان شش امر) جانی یا عاقله هر یک را که مهیا کند، پذیرش آن از سوی ولی مقتول و یا مجنی علیه الزامی است (وزاره اوقاف کویت، ج ۲۱، ۱۴۱۴، ۱۷۱).

علی ذلک فای شیء احضره من علیه الدیة من الجانی او العاقله من هذه الاصول لزم الولی او المجنی علیه اخذه.

۵.۳.۱. دیدگاه علمای شیعه در رابطه با انواع ششگانه

۱. حق انتخاب داشتن از میان شش گزینه (درهم، دینار، گاو، گوسفند، شتر، حله).
۲. حق انتخاب داشتن از میان پنج نوع به غیر از حله.
۳. محدود شدن دیه به یک نوع از انواع و در نظر گرفتن سایر انواع ضمن آن. این نظریه به دو شکل

علمای شیعه و سنی در خصوص دیه دارای اختلاف نظر هستند. از نظر فقه شش گزینه شتر، گاو، گوسفند، دینار، درهم و حله برای میزان و معیار دیه است که اختیار انتخاب در بین این شش گزینه وجود دارد. این نگرش در هر دو مکتب شیعه و سنی پیروان و حامیان خود را داشته است و در میان علمای شیعه قول مشهور است. صاحب شرائع (ره) چنین بیان می‌دارد: هر کدام از این شش دسته، خود یک اصل مستقل و مجزا هستند و هیچ کدام به دیگری وابسته نیستند و جانی در پرداخت هر کدام از آن‌ها آزاد است.

هذه الستة اصول فی نفسها و لیس بعضها مشروطاً بعدم بعض و الجانی مخیر فی بذل ایها شاء. (محقق الحلی، ج ۴، ۱۳۸۳: ۲۴۵، نقل در محمدی، ۱۳۸۲)

صاحب جواهر (ره) در ادامه قول صاحب شرائع چنین اظهار می‌دارد:

بلا خلاف اجده فی شیء من الستة المزبورة كما عن بعض الاعتراف به بل عن الغنیة الاجماع علیه ایضاً. مطلبی که در سخن ایشان قابل درک است آنکه نخست مدعی عدم خلاف شده است و پس از آن از صاحب غنیه، ادعای اجماع نقل شده است. بر

افرادی از جمله ابو یوسف، محمد بن حسن شیبانی و احمد بن حنبل نگرش و اعتقادی شبیه به اهل شیعه دارند(وهبه، ۱۴۰۹).

افرادی از قبیل مالک، ابوحنیفه و شافعی سه مورد را تحت عنوان دیه متذکر شده‌اند که عبارت است از طلا، نقره و شتر(شیخ طوسی، ۱۳۸۷).

ابوالقاسم خرقی و شافعی(مبنی بر نقلی دیگر) از دادن صد شتر در خصوص دیه سخن گرفته‌اند(طوسی، ۱۴۰۸).

کسانی همچون طاووس، ابولیلی، ابن ابی لیلا، ثوری، عطاء، ماوردی و احمد حنبل(در رویکرد نوین خویش) پنج قسم از اقسام شش گانه را بیان کرده‌اند و از حَلّه یمنی تحت عنوان یکی از اقسام دیه یاد نکرده‌اند. تفاوت میان علمای شیعی و آن دسته از فقهای عامه که مشابه اهل شیعه اظهار نظر کرده‌اند در این است که از نظر علمای سنی تعداد گوسفندانی که باید به‌عنوان دیه تأدیه شوند دو هزار رأس است، حال آنکه شمار آن‌ها به باور علمای شیعی هزار رأس می‌باشد. یا در مثالی دیگر از نظر علمای شیعی میزان درهمی که باید در ازای دیه تأدیه شود ده هزار درهم است؛ ولی از نظر علمای سنی، به غیر از ابوحنیفه و برخی دیگر، دوازده هزار درهم است.

۱. حق انتخاب داشتن از میان شش مورد.

۲. حق انتخاب داشتن از میان پنج نوع از انواع به استثنای حله.

۳. محدود بودن دیه در سه مورد از موارد که عبارت‌اند از: درهم، دینار و شتر.

زیر قابل طرح است: الف) در دیه اصل بر پرداخت دینار است. ب) در دیه اصل بر دادن صد شتر است.

۴. لزوم تعیین هر کدام از انواع ششگانه در خصوص گروهی از مردم.

۵-۳-۲. دیدگاه فقیهان اهل سنت در مورد انواع شش گانه

دکتر وهبه الزحیلی چنین بیان می‌دارد: در رابطه با مقوله‌ی دیه من حیث المجموع سه رویکرد در میان فقهای اهل سنت مطرح است.

۱. دیه قتل نفس شامل یکی از این سه مورد است: درهم، دینار و شتر.

۲. دیه قتل نفس شامل یکی از این شش مورد زیر است: دوازده هزار درهم، هزار دینار، دویست حَلّه یمنی، دویست گاو، صد شتر، دو هزار گوسفند.

۳. دیه قتل نفس صرفاً یک گزینه است و آن نیز عبارت است از شتر(محقق اردبیلی، ۱۳۷۹)

۴. دکتر وهبه الزحیلی از افرادی که قائل به وجود پنج گزینه در خصوص دیه هستند اسمی نبرده است، این در حالی است که همان‌گونه که خاطر نشان کردیم، برخی از فقهای اهل سنت همچون ثوری، عطاء، احمد بن حنبل(مبنی بر یکی از دو کلام خویش)، ابولیلی بر این عقیده هستند.

فقهای اهل سنت در خصوص دیه قتل نفس یک رویکرد و نگرش مشترک ندارند:

السلام) که چنین بیان داشتند: دیه معادل صد شتر است و نه پرداخت بها و ارزش معادل آن‌ها و نه چیزی غیر از شتر (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۸ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

دومین روایت: روایت‌هایی که صرفاً دو مورد شتر و گوسفند را به ترتیب مطرح کرده‌اند. همچون روایت صحیحی که معاویه بن وهب در رابطه با دیه از حضرت جعفر صادق (علیه السلام) سؤال پرسید. حضرت چنین بیان داشت: دیه قتل عمد عبارت است از صد شتر دو ساله که در صورت فقدان شتر در عوض هر شتر، باید تعداد بیست رأس گوسفند تأدیه شود (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۲۰۰ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

سومین روایت: برخی دیگر از روایت‌ها تنها مقدار هزار دینار و ده هزار درهم را بیان کرده‌اند؛ همچون روایت صحیح حلبی از حضرت جعفر صادق (علیه السلام) که می‌فرماید: دیه معادل ده هزار درهم و یا هزار دینار است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۵ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

چهارمین روایت: در این گروه از روایت‌ها تنها سه مورد شتر، درهم و دینار عنوان شده است. در روایت ضعیفی از حضرت جعفر صادق (علیه السلام) منقول است که می‌فرماید: دیه معادل صد شتر، ده هزار درهم و یا هزار دینار است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۷ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

پنجمین روایت: روایاتی که فقط دیه را منحصر در شتر، گاو و گوسفند کرده‌اند؛ مانند روایت ضعیفی از ابوبصیر که می‌فرماید: دیه مرد معادل صد شتر است و در صورت فقدان گاو باید برابر بهای شتر تأدیه شود

۴. محدود بودن دیه به دادن صد شتر و در صورت نبود آن، پرداخت بهای معادل آن.

۵. اصل بودن صد شتر و در صورت نبود آن، تعیین دینار و درهم بر دارنده هر کدام از این دو.

نتیجه‌ای که از ذکر خلاصه‌وار این مطالب قابل استنباط است اینکه دو نظر اول از سوی بعضی علمای اهل شیعہ و سنت پذیرفته شده است. در بعضی نظرهای دیگر هم تشابهاتی میان نقل قول‌های این دو گروه دیده می‌شود.

۳.۳.۵. روایات موجود در رابطه با محاسبه دیه

اولین روایت: روایت‌هایی که در آن‌ها تنها صد شتر تحت عنوان دیه قتل مطرح شده‌اند؛ نظیر روایت صحیحی امام محمد باقر (علیه السلام) که نقل است رسول خدا (ص) به امام علی (علیه السلام) چنین وصیت کرد: ای علی همانا که عبدالمطلب پنج سنت را در جاهلیت بنیان گذاشت که خدای باری تعالی در اسلام آن‌ها را مورد تأیید قرار داد تا جایی که می‌فرماید: و صد شتر را در مورد قتل نفس لحاظ کرد که خدا هم آن را در اسلام تعیین فرموده است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۸ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

بر اساس روایت مذکور صرفاً شتر با عنوان دیه مشخص شده است. این روایت به ظاهر گویای آن است که سایر دیات به استثنای شتر که در روایت‌های دیگری نیز قید شده است بدل از شتر به شمار می‌رود. از این رو شتر و در نهایت بها و ارزش معادل آن زیر عنوان اصل قلمداد می‌شود. همین‌طور در روایت محمد بن مسلم و زراره از حضرت باقر (علیه

هفتمین روایت: این دسته از روایت‌ها، شامل روایاتی هستند که پنج مورد از موارد ششگانه دیه در آن‌ها قید شده‌اند؛ همچون روایت صحیح عبدالرحمان بن حجاج از حضرت جعفر صادق (علیه‌السلام) که از ایشان نقل است: حضرت علی (علیه‌السلام) تأدیة هزار دینار را به‌عنوان دیه تعیین کرده است که بهای هر دینار معادل ده درهم است و شهرنشینان مضاف بر دینار، می‌توانند معادل آن را که ده هزار درهم است بپردازند و برای اهالی بادیه پرداخت صد شتر و برای قشر باسواد پرداخت دویست رأس گاو یا هزار رأس گوسفند مقرر شده است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۳ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

بدین ترتیب در روایت مذکور تنها حله برای دیه تعیین نشده است و نیز چنین قابل استنباط است که در این روایت اصل بر پرداخت دینار است و الباقی موارد با آن قیاس می‌شوند. از مضمون روایت تخیر جهت تأدیة دیه نیز قابل استنباط نیست؛ بلکه هر یک از انواع دیه در خصوص منطقه خاصی مقرر شده است.

هشتمین روایت: این گروه عبارت است از روایت‌هایی که شامل انواع ششگانه دیه هستند؛ همچون روایت صحیحی از عبدالرحمان بن حجاج که اظهار می‌دارد: از ابن ابی لیلی نقل است که گفته در عصر جاهلیت دیه معادل صد شتر بود، رسول خدا هم آن را امضا کرد (تأیید کرد) و پس از آن اعطای دویست گاو به گاوداران، اعطای هزار گوسفند دو ساله به گوسفندداران، پرداخت هزار دینار به دارندگان طلا، پرداخت ده هزار درهم به دارندگان پول نقد و اعطای دویست حله یمانی به اهل یمن را واجب کرد. البته در ادامه این روایت توسط عبدالله الرحمن بن حجاج

و یا هزار گوسفند پرداخت شود (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۷ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰). البته روایت مذکور صراحتاً گویای آن است که در صورت فقدان شتر باید به سراغ گاو رفت که در آن صورت نیز باید بهای گاوها معادل بهای شترها باشد و چنانچه گاو نبود امکان پرداخت دیه از طریق گوسفند وجود دارد. از این رو در وهله اول هیچ دلالتی بر تخیر نیست و در وهله بعد اصل بر پرداخت شتر است.

ششمین روایت: روایت‌هایی که در آن‌ها صرفاً چهار مورد از انواع ششگانه دیه مطرح شده است؛ همچون روایت عبدالله بن سنان که این سخن را وی از حضرت صادق (ع) شنیده است که در واقع دیه معادل شتر است و بهای هر شتر از ورق، صد و بیست درهم یا ده دینار و ارزش هر شتر در قیاس با گوسفند برابر با بیست رأس گوسفند است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۴ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰). در روایت مذکور چهار مورد از موارد در نظر گرفته‌شده برای پرداخت دیه شامل شتر، درهم، دینار و گوسفند بیان شده است. در اینجا اصل بر پرداخت شتر است و سایر اقلام با آن سنجیده شده است. البته روایت‌های دیگری هم در این خصوص داریم که به این چهار نوع از دیات اشاره کرده‌اند؛ ولی هر چهار مورد مذکور در روایت حاضر به‌عنوان اصل مطرح شده‌اند، نه آنکه اصل بر پرداخت شتر باشد و سایر موارد به‌عنوان بدل. همچون روایت علاءالدین بن الفضیل از حضرت جعفر صادق (علیه‌السلام) که میفرماید: دیه قتل خطایی معادل پرداخت صد شتر و یا هزار گوسفند و یا ده هزار درهم و یا هزار دینار است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۸ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

باشد در دست نبوده؛ همینطور تخییر در تأدیهی دیه از این روایت مستنفاذ نمی‌شود.

۴.۵. رویکرد حقوقی مقتبس از شرع

پایه و اساس احتساب میزان دیه بهای یکصد شتر است که سالانه به وسیله قوه قضائیه مقرر می‌شود. دیه عبارتست از خسارتی که در ازای قتل به اولیای دم می‌پردازند و در عرف عمومی تحت عنوان خون‌بها از آن یاد می‌شود و مبنای احتساب میزان دیه، قیمت یکصد شتر در نظر گرفته شده است. البته ملاک احتساب دیه در اسلام گذشته از یکصد شتر، چیزهای دیگری نیز است که از آن جمله می‌توان به تأدیة یکصد رأس گاو، هزار رأس گوسفند، دویست حله، هزار دینار و ده هزار درهم اشاره کرد.

شخص قاتلی که ملزم به پرداخت دیه است، مختار است هر کدام از موارد مذکور را که می‌خواهد برای تأدیه برگزیند. هم‌چنین طرفین در صورت توافق با یکدیگر می‌توانند بهای معادل مورد منتخب را پرداخت کنند. ولی اینکه چرا موارد اخیرالذکر تحت عنوان دیه مقرر شده‌اند ممکن است دلایل گوناگونی داشته باشد از جمله نبود دسترسی به پول نقد یا طلا برای عموم افراد و در همه مکان‌ها. از این رو موارد متعددی پیش‌بینی شده است تا شخص پرداخت‌کننده به هنگام تأدیه با مشکلی روبه‌رو نشود (کرمی، ۱۳۷۸، ۱۹۷).

مطابق با شرع و قانون مجازات اسلامی (ماده ۲۳۱) دیة قتل نفس انسان مسلمان یکی از موارد ششگانه است که فرد قاتل مختار است هر یک از آن‌ها را که می‌تواند تأدیه کند؛ ولی ترکیب و تلفیق آن‌ها جایز

از حضرت جعفر صادق (علیه السلام) درباره میزان پرداخت دیه سؤال می‌شود که ایشان بیان می‌دارند حضرت علی (علیه السلام) فرموده است: «دیه معادل هزار دینار می‌باشد و بهای هر دینار برابر با ده درهم بوده که شهرنشینان مضاف بر دینار، می‌توانند معادل آن که عبارت است از پرداخت ده هزار درهم را بپردازند و برای اهالی بادیه‌نشین پرداخت صد شتر و برای قشر با سواد پرداخت دویست رأس گاو یا هزار رأس گوسفند مقرر شده است» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۳ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰). در روایت مذکور امام علی (علیه السلام) فقط پنج نوع از انواع دیه را نام برده است و از حله تحت عنوان دیه یاد نکرده است. در این خصوص از جمیل بن دراج روایت ضعیفی منقول است که بیان داشته است: میزان دیه عبارت است از هزار دینار و یا ده هزار درهم که از دارندگان حله، حله دریافت می‌شود و از شترداران، شتر و از گوسفندداران، گوسفند و از دارندگان گاو نیز گاو اخذ می‌شود (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۹، ۱۹۵ نقل در زاهدی میل سفید، ۱۴۰۰).

عمده‌ترین ایراداتی که می‌توان به روایت فوق وارد کرد این است که اولاً، سند روایت ضعیف است دوماً، جمیل ابن دراج تعیین نکرده است که روایت مزبور را از کدام یک از ائمه اطهار نقل می‌کند و چه بسا می‌توان ضمیر قال را به خود ایشان ارجاع داد. سوماً حله به استثنای این روایت، فقط در روایتی که از ابن ابی لیلی نقل شده بود، ذکر شده است که در آنجا هم از هیچ امامی منقول نبود. بدین ترتیب در رابطه با پرداخت حله به‌عنوان دیه هیچ روایت محکم و مستندی که از سوی ائمه (علیهم السلام) نقل شده

آن‌ها را که می‌تواند تأدیه کند؛ ولی ترکیب و تلفیق آن‌ها جائز نیست.

مقنن در سال ۱۳۹۲ شیوه تعیین مقدار دیه را عوض کرد و همه انواع دیه را قید نکرد. مقنن ذیل ماده ۵۴۹ انواع دیه را همان مواردی که در شرع مطرح شده است، ذکر می‌کند. بنابراین مقنن در رابطه با اصناف دیه قائل به دیدگاه است. از طرف دیگر میزانی را که برای اصناف دیه ذیل قانون مصوب ۱۳۷۰ قید شده بود شرح نداده است و صریحاً تعیین نرخ هر ساله دیه را به رئیس قوه قضائیه سپرده است. نص ماده مذکور از این قرار است؛ انواع قابل پرداخت دیه کامل عبارت‌اند از همان مواردی که ضوابط آن در شرع مشخص شده است و مقدار آن در آغاز هر سال به وسیله رئیس قوه قضائیه به تفصیل و مطابق با نظر مقام رهبری مقرر و اعلام می‌شود. در مقام تبیین ماده مذکور چنین متصور است که باید با ماده ۲۹۷ از قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ به‌طور هم‌زمان مورد مذاقه و بررسی قرار گیرد (عاملیان، ۱۳۹۹، ۵۸).

با توجه به نص ماده ۲۹۷ از قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ چنین استنباط می‌شود موارد ششگانه‌ای که به‌منظور پرداخت دیه مطرح شده‌اند فاقد موضوعیت هستند و هر یک از آن‌ها را که قاتل برگزیند ملزم به تأدیه آن است. عده‌ای از این گفته‌ها چنین برداشت کرده‌اند که موارد دیگری به جز موارد ششگانه مذکور هم قابل انتخاب و در نتیجه قابل تأدیه است. نهایتاً بر اساس نظریه اداره حقوقی قوه قضائیه، فرد قاتل برای انتخاب هر کدام از آن شش مورد بوده است و فاقد موضوعیت بودن موارد دیه، به یکی از انواع مزبور معطوف است. این امر بدین

نیست. بدین ترتیب وزارت دادگستری برای معین کردن و تثبیت بهای دیه با بهره‌گیری از آرای هیئت کارشناسان، نرخ سوقیه احشام (اعم از شتر، گاو و گوسفند) را نخست هر ۳ ماه یکبار و پس از آن سالیانه تعیین و نتیجه را در قالب بخش‌نامه به دادگستری‌های کل کشور ابلاغ می‌کند. دلیل برآورد سالیانه نرخ دیه انسان مطابق با بهای شتر که هر ساله از طریق قوه قضائیه ابلاغ می‌شود نیز آن است که از میان تمام موارد مزبور برای پرداخت دیه، شتر بهای کمتری دارد و به‌نحوی قاتل باید یا شتر و یا بهای معادل شتر را برای تأدیه برگزیند. با این همه پرداختن دیه بر مبنای شتر یا ارزش معادل شتر فاقد موضوعیت است و قاتل مخیر است که هر یک از سایر موارد را که می‌خواهد هم انتخاب کند.

در رابطه با نرخ دیه سایر اعضای بدن نیز همین مطلب مطرح است. چنانچه در حکم صادره از محکمه دیه یکی از اعضای بدن با عنوان کسری از دیه کامل مطرح شد (مثل دیه دست که نیمی از دیه کامل است) بدین روال صورت می‌گیرد و چنانچه دیه جراحتی بر اساس دینار مطرح شد، مبنای محاسبه دینار با توجه به همان نرخ شتر ارزیابی می‌شود (کد خبر: ۶۰۲۷۷۶۷، گروه: اجتماعی، حقوقی قوه قضائیه. تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۱/۷. موضوع: آشنایی با نحوه محاسبه نرخ دیه از سوی قوه قضائیه).

مقنن در سال ۱۳۷۰ از رویکردی سنتی برخوردار بوده است و انواع ششگانه دیه را ذیل ماده ۲۹۷ برای تأدیه دیه صریحاً قید کرده بود. نص ماده از این قرار بود که دیه قتل مرد مسلمان شامل یکی از موارد ششگانه زیر است که فرد قاتل مختار است هر یک از

شد برمی‌گردد به همان نابرابری ارزش اقتصادی آن-ها. در پاسخ افرادی که بر موضوعیت داشتن همه موارد ششگانه در دیه مصر هستند لازم به ذکر است که در زمان حال حله یمانی در دسترس نیست که صحبت از تأدیه آن محلی از اعراب داشته باشد. به دیگر سخن در عصر حاضر تأدیه حله یمانی سالبه به انتفای موضوع است. در مقام پاسخ‌دهی به این ایراد باید گفت که منظور از حله یمانی، یمانی بودن آن نبوده است؛ بلکه ذکر یمانی بودن به موجب اعلی بودن جنس چنین لباسی است. برای مثال در دوران پیامبر بهترین حله متعلق به یمن بوده است. بدین سبب حله یمانی را در زمره موارد قابل پرداخت برای دیه در نظر گرفته‌اند (کارگرشورکی، ۱۳۹۷: ۶۰).

این امر به مفهوم مورد قبول نبودن تأدیه لباس فاخر دیگری که متعلق به یمن نباشد، نخواهد بود. بدین-ترتیب می‌توان گفت در حال حاضر با توجه به ارائه مفهوم صحیح حله یمانی، امکان پرداخت حله هم وجود دارد. به صراحت می‌توان اظهار داشت میزانی که توسط بعضی از فقها ارائه شده است عبارت است از صد شتر. آنان بر این باورند که در حال حاضر با توجه به معتبر نبودن دینار و درهم این موارد دیگر فاقد ارزش و اعتبار هستند و در نهایت موضوعیت خویش را از دست می‌دهند. دو مورد گاو و گوسفند نیز به دلیل مطابقت نداشتن بهای آن‌ها با هم به-عنوان میزان و معیار مناسبی مفروض نیستند. تنها موری که باقی خواهد ماند همان صد شتر است. لذا دیه از طریق تأدیه صد شتر یا مبلغی که در جامعه مرسوم است صورت می‌پذیرد. چنین متصور است که در دهه هفتاد از چوب‌دارهای کشور دعوت به عمل می‌آمد و با لحاظ کردن نظر آنان، بهای شتر

مفهوم است که به استثنای موارد ششگانه، امکان پرداخت چیز دیگری وجود ندارد. اداره حقوقی قوه قضائیه این مسئله را برای آسان‌سازی در امر تأدیه دیه مطرح کرده است. از سوی دیگر در ماده ۵۴۹ از قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ اعلام نرخ دیه به رئیس قوه قضائیه واگذار شده است. با توجه به ماده مذکور می‌توان چنین استنباط کرد که مقنن در موارد قابل پرداخت دیه هیچ تغییری ایجاد نکرده است و نباید تصور کرد چون حرفی در رابطه با انواع دیه به میان نیامده است لذا این مسئله بیانگر عدول وی از این موارد است. در بخشی از ماده آمده است که انواع دیه کامل برای پرداخت همان‌ها هستند که ضوابط آن در شرع مقرر شده است. این امر حاکی از آن است که اصول و مبانی دیه از جانب قانون حفظ شده است و مورد توجه قرار گرفته است. این مطلبی است که از تلفیق دو ماده قابل برداشت است.

رسول خدا مقدار دیه را با معیار شتر ارزیابی می-کردند، این معیار در خصوص کسانی که فاقد شتر بودند به انواعی نظیر گاو، گوسفند و سایر مواردی که پیش از این عنوان شد نظیر درهم، دینار و حله یمانی مبدل شد. چیزی که از این مسئله قابل استنباط است میزان قرار گرفتن صد شتر در خصوص دیه است. کسانی که گاو یا گوسفند تأدیه می‌کردند نیز آن‌ها را با امعان نظر به معیار صد شتر پرداخت می-کردند (مرعشی شوشتری ۱۴۲۷ ق، ج ۲، ۳۵-۳۱).

در حال حاضر بین اصناف دیه با ملاک و معیاری که سابق بر این عنوان شد از نظر ارزش اقتصادی برابری دیده نمی‌شود. چنین متصور است که در حال حاضر دیگر بهره‌گیری از چنین میزان‌هایی در خصوص دیه امکان‌پذیر نیست. دلیل آن نیز همان‌طور که گفته

سنتی از سوی فقها نشده است. از طرفی می‌توان یک میزان جدید پیش‌بینی کرد که از موارد ششگانه دیه تعدی کرده است و خودش یک مورد و یا موارد جدیدی را معرفی می‌کند. به‌ظاهر این نظر از طرف هیچ‌کس مورد پذیرش نیست و دلیل این موضوع چیزی غیر از فقدان دلیل جهت معرفی مورد جدید دیه نیست. از دیگر سو منابع موجود مانع از تحقق این نظر (میزان جدید مورد پذیرش) می‌شوند. در نتیجه آن نگرشی قابل قبول است که میزان سنتی را با میزان جدید تلفیق کرده است (روزبهانی، ۱۴۰۱، ۸۸).

هرچند از طرف دیگر شخص زیان‌دیده مستحق اخذ ضرر و زیان حقیقی خویش است و این امر که صرفاً به دلیل ملاحظه محکوم به تأدیه دیه شود، حق افراد متضرر ضایع خواهد شد. به‌خصوص اینکه مسئله براءت شرعی مقصر هم مطرح است. همواره شایعاتی از قبیل ذی‌نفع بودن شرکت‌های بزرگ بیمه در مقرر شدن قیمت دیه وجود دارد و حتی بیان شده است که از طریق پرورش یا واردات شتر، در صدد کاستن از میزان قیمت دیه هستند. البته چند سال است که نهادی زیر عنوان «ستاد مردمی رسیدگی به امور دیه و کمک به زندانیان نیازمند به‌مثابه یک مؤسسه خیریه غیر تجاری و غیر انتفاعی در صدد مدرسانی به محکومان پرداخت دیه برآمده است. در آئین‌نامه و در بخش راهبردهای ستاد دیه آمده است که هدف ستاد دیه در حوزه آزادی زندانیان و یاری‌رسانی به محکومین قطعی در جرائم غیر عمدی و محکومیت‌های قطعی مالی حاصل تسبیب و باعث ضمان و دیگر عقود مدنی می‌باشد. مرتکبین جرائم عامدانه به‌طور کلی خارج از حوزه شمول اقدامات ستاد دیه قرار

و طبعاً نرخ دیه مقرر می‌شد. بعضی گفته‌اند که ضابطه دیه از صد شتر عوض شود. این امر مستلزم ارائه دلیل است و این در حالی است که دلیل موافقان نصوص بوده است و مخالفان دلیلی ارائه نکرده‌اند (مرعشی شوشتری ۱۴۲۷، ۳۹-۳۵). بنابراین عمده‌ترین میزان همان صد شتر است که امکان تأدیه دیگر انواع دیه با امعان نظر به ارزش کنونی آن وجود دارد. در این رابطه هیچ تمایز و تفاوتی بین هیچ کدام از اصناف دیه مطرح نیست. به دیگر سخن تساوی قیمت هر یک از موارد دیگر با صد شتر به‌مثابه پرداخت دیه است (هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۷ق، ۷۱-۶۸). این رویکرد علی‌الظاهر اشارهای به امکان پرداختن دیه از طریق موارد ششگانه دارد. شرطی که در رابطه با تأدیه مطرح است ارزیابی سایر موارد با میزان صد شتر بوده است. بنابراین فرد در زمان حال نیز قادر است مورد گوسفند را برای تأدیه برگزیند؛ اما باید شمار این گوسفندان با بهای فعلی صد شتر برابر باشد.

آنچه متصور است و از سخن علما قابل استنباط، معرفی و پذیرش میزان سنتی دیه است. بعضی از فقها بر این باورند که می‌توان میزان‌های سنتی و جدید پرداخت دیه را تلفیق و اجرایی کرد. میزان سنتی عبارت است از همان معیاری که توسط رسول خدا (ص) تأیید و امضا شد و بعضی از آن موارد در دوران خود پیامبر و یا پس از ایشان نیز تحت عنوان دیه معرفی و اعمال شد. فقهای بسیاری معتقد به موارد ششگانه زیر عنوان معیار پرداخت دیه هستند. اختلاف نظری که بین فقها مطرح است این است که قاتل جهت انتخاب یکی از این موارد مخیر باشد یا نه. اما این مسئله اختلافی سبب عدم پذیرش میزان

دارند. در خصوص محکومیت‌های حقوقی مستند به چک تحقیقات دو چندان صورت می‌پذیرد».

۶. نتیجه

چنان‌که بیان شد میزان دیه مطابق شرع مشخص می‌شود. قانون نیز از شرع پیروی می‌کند. در راستای شرعی کردن قوانین دیه، در سال ۱۳۶۱ قانون مجازات اسلامی ماده ۳ اصناف ششگانه را تصویب کرد. طرفین با تراضی به تعیین یکی از اقسام ششگانه می‌پرداختند؛ اما مشکلاتی را به دنبال داشت که قانون‌گذار را بر آن داشت که در سال ۱۳۷۰، ماده ۲۹۷ را تصویب کند.

مطابق این ماده دیه کامل توسط شرع تعیین شده است و میزان بر اساس نظر رهبر توسط رئیس قوه قضائیه به تفصیل اعلام می‌شود. ماده ۵۴۹ مصادیق دیه را صراحتاً ذکر نکرده است و با اشاره به شرع، تمام موارد را برای تعیین دیه بیان کرده است. لذا در نظر گرفتیم که مصادیق و اقسام ششگانه در حال حاضر همگی موضوعیت ندارند و دارای ابهام هستند. قیمت تعیین‌شده توسط رئیس قوه قضائیه با قیمت شتر، گوسفند یا گاو برابری نمی‌کند و این موضوع می‌تواند مابین جانی و اولیای دم منجر به اختلاف شود. ابهام در تعیین معیار دیه و اختلافات فاحش قیمت اعلام‌شده توسط رئیس قوه قضائیه باعث می‌شود این ذهنیت ایجاد شود که رئیس قوه قضائیه از تورم سالانه بانک مرکزی در تعیین مقدار دیه تأثیر می‌پذیرد.

در پاسخ به سؤالات مطرح‌شده می‌توان گفت که رئیس قوه قضائیه به دلیل در نظر گرفتن شرایط متهم

و مجنی علیه، مقدار دیه را بر اساس موارد ششگانه تعیین نمی‌کند و برای مقدار دیه از تورم اعلام‌شده توسط بانک مرکزی استفاده می‌کند. در نتیجه قیمت صد شتر یا هزار گوسفند باعث اختلاف در تعیین قیمت دیه نمی‌شود و مجرم نمی‌تواند مقدار دیه را انتخاب کند. لذا میزان افزایش ۵۰ درصدی نرخ دیه به نسبت سال گذشته بنا به قیمت شتر ارزیابی نمی‌شود؛ زیرا قیمت شتر در حال حاضر ۷۰ میلیون تومان است و قیمت یکصد شتر برابر با ۷ میلیارد تومان می‌شود.

حال با توجه به مطالب بیان‌شده باید گفت پیشنهاد می‌شود که قوه قضائیه معیار تعیین دیه را مشخص کند و چنانچه این مقدار بر اساس شرع است ملاک شرعی اقسام ششگانه را مشخص کند. همچنین از قوه قضائیه انتظار می‌رود که به کلمه تفصیل در ماده ۵۴۹ نیز توجه کند.

۷. سهم نویسندگان

همه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

قرآن کریم

- ابن حمزه الطوسی، الوسيله، مکتبه آیت‌الله العظمی المرعشی، النجفی، قم، ۱۴۰۸ ق.
- توکل پور، محمدهادی؛ مسعودیان، مصطفی؛ کوهی اصفهانی، کاظم، مبانی نظری شورای نگهبان در خصوص قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان، چاپ اول، تهران، انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان.
- دهقانی، نرگس؛ آهنگران، محمدرسول؛ نقدی دورباطی، مریم؛ صالحی، کریم، «چالش‌های جزایی تعیین میزان دیات با تأکید بر کارشناسی‌های پزشکی قانونی»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۱۴، شماره ۲۹، ۱۴۰۱.
- روزبهانی، مژگان، بازپژوهشی فقهی و حقوقی میزان دیه در قتل، رساله دکتری تخصصی، دانشگاه خوارزمی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۴۰۱.
- زاهدی میل سفید، محمدحسن، تعیین ملاک دیه و وجوب دفع ضرر متحمل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اردکان، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، ۱۴۰۰.
- عاملی، حسن بن یوسف، تحریر الاحکام، قم، مؤسسه آل بیت قم، ۱۳۶۷.
- طوسی، محمدبن حسن، المبسوط فی فقه الامامیه، تهران، مکتبه المرتضویه، ۱۳۸۷.
- طوسی، محمدبن حسن، الخلاف، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۸.
- عاملیان، سید محمدحسین، سازوکارهای تعیین و تسلیم دیه در ایران با نگاهی بر عملکرد کشورهای یمن، عربستان سعودی و امارات متحده عربی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع)، دانشکده معارف اسلامی و حقوق، ۱۳۹۹.
- کلینی رازی، اسحاق، فروغ کافی، جلد ۷، قم، مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۷.
- کارگر شورکی، محمدحسین، تداخل دیات و مبانی آن در فقه و حقوق کیفری ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد، دانشکده علوم پایه، ۱۳۹۷.
- کرمی، محمدباقر، ملاک‌هایی در پرداخت قیمت دیه، حقوقی دادگستری، سال نهم، شماره ۲۷ و ۲۹، ۱۳۷۸.
- کاسانی، علاءالدین، بدای الصنای، جلد ۷، تهران، انتشارات بنیاد موقوفات، ۱۳۸۵.
- میرسعیدی، سیدمنصور، ماهیت حقوقی دیات، تهران، نشر میزان، ۱۳۷۲.
- محقق حلی، حسن بن یوسف، شرائع احکام الاسلام، ج ۴، تهران، انتشارات استقلال، ۱۳۸۳.
- محقق اردبیلی، احمدبن محمد مقدس، مجمع الفوائد و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، انتشارات وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ سوم، ۱۳۷۹.
- محمدی، صادق، دیه کامل انسان در مذاهب فقهی اسلام، مجله طلوع نور، شماره ۷، ۱۳۸۲.

- مرعشی شوشتری، سید محمدحسن، دیدگاه‌های نو در حقوق تهران، نشر میزان، ۱۴۲۷ق.

- مبهوت، دانیال؛ مسعودیان، مصطفی، «واکاوی نظریه حکومتی بودن تعیین اصناف دیه نفس با رویکردی انتقادی به ماده ۵۴۹ قانون مجازات اسلامی»، پژوهش حقوق کیفری، دوره هشتم، شماره سی و یکم، ۱۳۹۹.

- وهبه، زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، دارالفکر، دمشق، سوریه، ۸ جلدی، ۱۴۰۹ق.

- وزارت اوقاف کویت، الموسوه الفقیهیه، دوله الکویت، وزاره الاوقاف و الشوون الاسلامیه، کویت، ۱۴۱۴.

- هاشمی شاهرودی، سید محمود، مقالات الفقیهیه، مرکز الغدیر للدراسات الاسلامیه، بیروت لبنان، ۱۴۱۷.

